

CARACTERISTICI TIPOLOGICE ALE SATELOR ȘI GOSPODĂRIILOR ȚĂRĂNEȘTI DE PE CURSUL SUPERIOR AL CRIȘULUI NEGRU – SEC. XVIII-XX - LEA II

MELANIA ȚĂRĂU*

TYPOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE PEASANT VILLAGES AND HOUSEHOLDS ON THE SUPERIOR STREAM OF BLACK CRIȘ RIVER SEC. XVIII – XX

This study is a continuation of our previous study regarding the typology of villages in the upper valley of the Crișul Negru river. If in that study we presented the common characteristics of the historical genesis of those villages and how they developed over time, in this second part of the study we presented the characteristics of the households and houses that were built in each of them those villages. We have described in detail four types of houses, which are the most numerous in this area. The most common type of house is the one-room, or two-room, with access space (tindă) and outdoor corridor (târnaț), then its version with cellar. Another type of house described by us was the one with two living spaces under one roof, but separated from each other by the access hall to the inner courtyard of the household. Finally, the last type of house described is the one with two or three rooms, without external corridor, in which the access is made from one room to another. In the following we have described the composition of the stables and the ways of fencing the households with fences. We also cared to describe as closely as possible the ways of joining the wooden elements that make up all these buildings. We also indicated the common characteristics of the constructions, but also their specific characteristics depending on each village.

Key words: Crișul Negru, Criștior, Cărpinet, Lunca, Vașcău, tipologie, gospodărie, casă, grajd, gard, caracteristici, sistematizare.

În prima parte a prezentului studiu am întreprins o trecere în revistă a principalelor repere istorice care au marcat evoluția așezărilor satești de pe cursul superior al Crișului Negru, utilizând în demersul nostru descriptiv arondarea lor actuală la câte un centru administrativ comunal¹. Am fost interesați să surprindem apoi caracteristicile comune care conferă unitatea tipologică a satelor ce au făcut obiectul cercetărilor noastre de teren, dar și

* Muzeul Țării Crișurilor – Complex Muzeal; e-mail: etnografie@mtariicrisurilor.ro

¹ Melania Țărău, *Caracteristici tipologice ale gospodăriilor țărănești de pe cursul superior al Crișului Negru – sec. XVIII-XX (I)*, în *Biharea*, nr. XLVII, 2020, p. 9-34.

trăsăturile lor specifice, cele care le diferențiază, le oferă unicitate și originalitate și care, până la urmă, le-au imprimat de-a lungul timpului o dinamică economică și tipologică ușor distinctă.

În sensul direcțiilor de cercetare amintite, acolo unde sursele documentare ne-au înlesnit aprofundarea descifrării aspectelor rurale ale epocii pre-moderne, am scos la lumină informații inedite privitoare la principalele familii în jurul cărora s-au încheșat și dezvoltat fiecare dintre comunitățile sătești analizate, familii din sânul cărora s-au ridicat liderii locali ai vremii (voievozi, juzi, crainici și jurați), am inventariat apoi toponimele și hidronimele consemnate de conscriptori în vetrele așezărilor respective², date care ne-au facilitat creionarea paletii preocupărilor economice ale localnicilor (agricultură, păstorit, olărit, lemnărit, sumănărit, minerit, prelucrarea minereurilor etc.), reușind pe această cale să reconstituim pârgھیile de legătură și rapoartele lor de cauzalitate cu realitățile timpurilor noastre.

În cea de a doua parte a studiului nostru ne-am focalizat atenția asupra structurii gospodăriilor țărănești din aria geografică supusă cercetării, asupra alcătuirii lor, acestea incluzând spațiile de locuit, cele de adăpostire a animalelor domestice, de depozitare și păstrare a fânului și a produselor agricole, atelierele țărănești, precum și sistemele de împrejmuire și de protejare ale tuturor acestora. În acest sens, am abordat aceeași metodă a analizei comparative, urmărind să surprindem atât caracteristicile comune ale tuturor gospodăriilor, cât și elementele de diferențiere ale acestora, prin prisma aplicării principiului unității prin diversitate.

Este îndeobște cunoscut faptul că drumul către modernizarea lumii rurale transilvănene, și într-o primă etapă a satelor din părțile Crișanei, a fost deschis prin reformele emise și apoi implementate de către Curtea de la Viena pe întreg parcursul veacului al XVIII-lea, la scurtă vreme după ce provincia a

² Idem, *Considerații asupra tipologiei gospodăriilor tradiționale din localitățile comunei Pomezeu (Bihor)*, în *Biharea*, nr. XXXIV-XXXVI, 2007-2009 (în continuare Melania Țărău, *Considerații asupra tipologiei gospodăriilor tradiționale din localitățile comunei Pomezeu...*), p. 31-42; Idem, *Evidența gospodăriilor tradiționale din localitățile comunei Pomezeu (Bihor)*, în *Biharea*, nr. XXXIV-XXXVII, 2010, p. 87-106; Idem, *Case tradiționale țărănești din localitatea Leheceni (județul Bihor)*, în *Interferențe intelectuale – Studia in honorem Aurel Chiriac Sexagenarii*, supliment al revistei *Crisia*, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2011 (în continuare Melania Țărău, *Case tradiționale țărănești din localitatea Leheceni...*), p. 319-325; Simona Bala, Melania Țărău, *Considerații asupra caselor din Cauaceu, județul Bihor, în anul 2011*, în *Biharea*, nr. XLII, 2015, p. 59-96; Melania Țărău, *Tipologia locuințelor din satele comunei Cărpinet*, în *Biharea*, nr. XLV/2018 (în continuare Melania Țărău, *Tipologia locuințelor din satele comunei Cărpinet...*), p. 73-105; Idem, *Tipologia locuințelor din satele comunei Lunca (Bihor)*, în *Biharea*, nr. XLVI, 2019 (în continuare Melania Țărău, *Tipologia locuințelor din satele comunei Lunca...*), p. 41-67.

fost pacificată. Dinastia Habsburgilor a fost interesată de propășirea economică a noilor sale achiziții teritoriale, mai ales efortului reclamat de întreținerea efectivelor militare și a aparatului birocratic de dimensiuni imperiale. În acest context a fost derulată Conscrierea economică a Bihorului în anul 1692³, a fost legiferat apoi dreptul de petiționare directă a țăranilor către administrația centrală (1715 și 1723)⁴, iar în anul 1753 a fost elaborat și introdus „contractul urbarial” tipizat, în opt puncte, care avea să reglementeze sub aspect normativ toate relațiile economice dintre supuși și stăpânii moșiilor, iar pe această cale să fie desființate vechile învoieli feudale⁵.

Mai târziu a fost demarat procesul de sistematizare teritorială a așezărilor rurale, cunoscut sub numele de „alinieră a satelor”, măsură prin care puterea centrală urmărea să coaguleze gospodăriile țărănești ale fiecărei așezări în unități teritoriale compacte, înșirate de-a lungul unei ulițe principale, din care se desprindeau ulițe secundare ce conducea către sectoarele economice, agricole sau industriale, lucrate de săteni. În felul acesta puteau fi redade folosinței agro-pastorale importante suprafețe ocupate până atunci de gospodăriile țărănești răzlețe și totodată administrația fiscală obținea un mai bun control asupra colectării dărilor și taxelor la care era impusă populația sătească. Baza legală a constituit-o reglementarea urbarială emisă în anul 1767 pentru a fi aplicată în Ungaria⁶.

În Ținutul Beiușului, aplicarea măsurilor de „alinieră a satelor” au fost începute în cursul anului 1773 și ele au determinat sistematizarea drastică a majorității localităților zonei⁷, excepție făcând doar câteva cătune încropite pe amplasamente greu accesibile, din pricina morfologiei reliefului, cum a fost și cazul celor șase vetre răzlețe de locuire ce alcătuiau cătunul Criștioru de Sus (*Felso Kristior*) ori a celor patru vetre ce alcătuiau cătunul Câmp Moți (*Kimpu*)⁸ (fig. 1-4), care au fost „ocolite” până și de procesul de sistematizare

³ Mezösi Károly, *Bihar Vármegye a Török Uralom Megszűnése Idejében* (1692), Budapest, 1943, passim.

⁴ Marczali Henrik, *Mária Terézia 1717-1780*, în *A Magyar Történelmi Társulat*, Budapest, 1885, p. 200. Apud: Gheorghe Gorun, *Dimensiunile violențelor din mediul țăranesc transilvănean din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea*, în *Historica*, nr. XLI, Cluj-Napoca, 2002, p. 355-361.

⁵ Papp Klára, *Prestații iobăgești în comitatul Bihor în perioada reglementării urbariale*, în *Historica*, nr. XLI, Cluj-Napoca, 2002, p. 361-368.

⁶ Paul Cernovodeanu, Nicolaie Edroiu (coordonatori), *Istoria Românilor*, vol. IV, Editura Enciclopedică, București, 2002, p. 145-146.

⁷ Virgil Maxim, Ioan Godea, *Considerații istorice și demografice privind evoluția tipologică a așezărilor rurale din nord-vestul României*, în *Biharea*, 1974, p. 30-31.

⁸ https://ro.wikipedia.org/wiki/Ridicarea_topografic%C4%83_iozefin%C4%83.

derulat de regimul comunist în a doua jumătate a secolului XX⁹. Din această pricină, în aceste așezări mai pot fi întâlnite și astăzi câteva gospodării răzlețe¹⁰ și arar câteva locuințe și acareturi țărănești tradiționale izolate, construite doar pe structură de lemn (fig. 5-6)¹¹.

În general, cele mai multe dintre gospodăriile tradiționale ale satelor analizate sunt alcătuite din câte o casă de locuit, așezată în linie cu frontul stradal sau perpendicular pe acesta, iar în curte (*ocol*) un grajd, ușor supraedificat, ce servește și la păstrarea fânului și un coteț pentru porci ori pentru păsări, uneori și „coșara” pentru păstrarea știuleților de porumb. Într-unele dintre gospodării poate fi întâlnită în curte și câte o locuință mai mică (*coptoriște*), odinioară locul în care familia își petrecea cea mai mare parte a vieții. Spațiul curții, cu clădirile ridicate aici, era despărțit de obicei printr-un gard față de spațiul agricol proxim, ograda, ce asigura produsele de strictă și imediată utilitate necesare bucătăriei (fig. 7-8)¹².

Tiparul acestor gospodării este foarte răspândit pe întregul teritoriu al Transilvaniei, din când în când prezentând unele particularități locale¹³. Astfel, în zonă sunt specifice porțile (*căputuri*) și gardurile înalte, înspre uliță, menite să ferească interiorul curților de privirile trecătorilor. Porțile sunt lucrate din lemn, fețele acestora din scânduri, iar în unele cazuri ele sunt acoperite cu tablă zincată, în vreme ce foarte multe dintre garduri sunt zidite din piatră de carieră, unele din zidărie de cărămidă, cele dinspre uliță fiind de obicei tencuite cu mortar de ciment, caracteristici întâlnite și în alte așezări aflate în bazinul superior al Crișului Negru¹⁴. O serie de excepții de la această alcătuire clasică pot fi întâlnite în localitățile în hotarul cărora s-au dezvoltat activități industriale, sub regimul comunist, care au atras după

⁹ Baza legislativă a procesului de sistematizare derulat sub regimul comunist din România: 1948 - *Instrucțiuni privind planurile de sistematizări urbanistice*; 1952 - *Hotărârea C.C. al P.C.R. privind construcția și reconstrucția orașelor*; 1967 - *Hotărârea C.C. al P.C.R. privind dezvoltarea construcției de locuințe și administrarea fondului locativ*; 1970 - *Hotărârea Consiliului de Miniștri privind înființarea Comisiei Centrale pentru sistematizarea localităților*; 1972 - *Directivele Conferinței Naționale a P.C.R. privind sistematizarea teritoriului*; 1974 - *Legea nr. 58 privind sistematizarea teritoriului și localităților rurale și urbane*; 1986 - *Plenara C.C. al P.C.R. din 23-24 iunie, privind accelerarea procesului de sistematizare rurală* – n.n., M.Ț.

¹⁰ <http://satul.net/harta-cristioru-de-sus-bh/>; <http://satul.net/harta-camp-moti-bh/>.

¹¹ <https://mapio.net/pic/p-35137774/>.

¹² Melania Țărău, *Tipologia locuințelor din satele comunei Cărpinet...*, p. 73-105.

¹³ Valer Butură, *Străvechi mărturii de civilizație românească. Transilvania - Studiu etnografic*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 63.

¹⁴ Melania Țărău, *Considerații asupra tipologiei gospodăriilor tradiționale țărănești din localitățile comunei Pomezeeu...*, p. 40.

sine un anumit grad de urbanizare și implicit sistematizarea și raționalizarea gospodăriilor, ca de pildă în Băița și Vașcău (fig. 9-10)¹⁵, ori în satele al căror relief nu permitea pe alocuri o atare structură, precum în Colești¹⁶ ori în Hotărel (fig. 11-12)¹⁷.

În ce privește spațiile de locuit, până în primele decenii ale celei de a doua jumătăți a secolului XX, cel mai răspândit tip de casă a fost cel alcătuit dintr-una sau două camere, cu tindă și pridvor (*târnaț*), așezată în linie cu frontul stradal sau perpendicular pe acesta (fig. 13), locuințe ce mai pot fi întâlnite în localitățile Criștioru de Sus, Criștioru de Jos, Cărpinet, Lehecen, Călugări, Izbuc, Șuștiu, Sârbești, Vașcău, Săliște de Vașcău, Vărzarii de Sus (fig. 14-23).

Casele tradiționale, de acest tip, sunt destul de restrânse ca suprafață de locuit, situându-se între 23 și 90 mp¹⁸. Ele sunt ridicate pe fundații zidite din piatră extrasă din carieră, ori din bolovani de râu. Ca liant, pentru monolitizarea fundațiilor, s-a folosit lutul¹⁹. Peste fundația de piatră sunt montate tălpi de stejar, îmbinate între ele, care urmează conturul casei și al compartimentelor acesteia, ele alcătuind totodată suportul pentru stâlpii ce vor constitui structura verticală de rezistență a pereților. Stâlpii sunt fixați în cepurile scobite în talpa casei, iar în partea lor superioară sunt în grinzile ce alcătuiesc centura casei. Întreaga structură este apoi rigidizată cu ajutorul numeroaselor contrafișe (*propte*) montate oblic la fiecare unghi de îmbinare dintre stâlpi și tălpi, respectiv stâlpi și centură (fig. 24-25). Peste grinzile ce alcătuiesc centura, perpendicular pe lungimea locuinței, sunt montate cosoroabele din brad (*grinzele*), legate de centură prin cuie de lemn²⁰. Deasupra vor fi montate scândurile (*podele*) ce vor închide partea superioară a locuinței.

Pereții celor mai multe dintre case sunt ridicați din bârne de lemn, dar pot fi întâlnite și case ale căror pereți sunt edificați din piatră sau din chirpici (*văioagă*) ori din zidărie mixtă de piatră și chirpici. Pereții caselor de lemn sunt întocmiți din bârne orizontale, fixate în canalele longitudinale ale

¹⁵ <https://provinciacrisana.wordpress.com/2016/10/17/localitatea-baita-judetul-bihor-provincia-crisana/>; <https://www.bihorinimagini.ro/galerie-foto/tara-beiusului/vascau/orasul-vascau/>.

¹⁶ <https://www.digi24.ro/regional/digi24-oradea/colesti-locul-uitat-din-apuseni-care-prinde-viata-datorita-tinerilor-751753>.

¹⁷ <https://hotarel.blogspot.com/2013/03/fotografii-cu-hotarel-bihor-romania-7.html>.

¹⁸ Primăria comunei Cărpinet, *Matricula imobilelor din localitățile Cărpinet, Călugări, Izbuc, Lehecen*, dosar 12.

¹⁹ Melania Țărău, *Case tradiționale țărănești din localitatea Lehecen*..., p. 319-325.

²⁰ Radu Octavian Maier, *Arhitectura țărănească în vestul țării*, Comitetul de Cultură și Educație Socialistă al județului Arad, Arad, 1979, p. 27.

stâlpilor. Pe suprafața exterioară și interioară a pereților de lemn este montată o rețea din șipci de brad, care au rolul de a susține tencuiala, compusă din lut amestecat cu pleavă (*tină*), care asigură etanșarea casei²¹. La casele cu pereți de piatră sau chirpici, liantul folosit pentru monolitizarea zidărilor este tot lutul. Același material a fost utilizat la tencuirea (*lipirea*) locuințelor pe interiorul și exteriorul lor.

Acoperișurile tipice sunt cele croite în două ape, unele cu o a treia apă (*cionc*), de mici dimensiuni, înspre uliță. Mai târziu a fost introdus sistemul în patru ape. Structura acoperișurilor este alcătuită din căpriori (*coarne*) fixați la partea lor inferioară de grinzile ce alcătuiesc centura, iar în partea lor superioară de grinda centrală, orizontală (*coama*), care preia portanța întregului acoperiș și o distribuie apoi unor stâlpi fixați în cosoroabe (*grinzele*), ce conferă rezistență întregii structuri²². Stabilitatea căpriori este asigurată prin intermediul unor contrafișe ce-i mențin în poziția și în unghiul gândit de meșterul care a edificat casa. Învelitoarele acoperișului sunt alcătuite din țiglă de formă rectangulară, iar la cele mai vechi din țiglă în formă de solzi (fig. 26).

Un alt tip de locuințe, derivat ca alcătuire și tehnică de construcție din cel descris mai sus, este cel compus din tindă, două camere și pridvor (*târnaț*). Acestea au suprafețe cuprinse între 48 și 107 mp²³, iar unele dispun și de pivniță, ca de pildă în Călugări sau Briheni. Structura și tehnologia de lucru utilizată la ridicarea lor sunt identice cu cele mai devreme amintite, fundații din bolovani de râu, schelet de stejar, pereți din zidărie de chirpici ori din grinzi sau dulapi orizontali tencuiți cu amestec de lut și pleavă, acoperișuri în două sau patru ape, învelite cu țigle ceramice dreptunghiulare sau „solzi” (fig. 27-28)²⁴.

Diferit este însă un al treilea tip de casă, mai nou, alcătuit din locuințe compuse din două module de locuit aflate sub același acoperiș, dar separate de gangul care asigură accesul către curte. Acestea sunt aliniate frontului stradal și pot fi compartimentate într-un sector locuibil cu două camere, cu sau fără pridvor (*târnaț*), și un al doilea sector, cu numai o cameră, ori în două sectoare simetrice cu câte două camere. Foarte multe au pivnițe zidite din piatră de carieră sau de râu. Aceste case au suprafețe cuprinse între 72 și 143 mp²⁵ și pot fi întâlnite în aproape toate localitățile de pe cursul superior al

²¹ Ioan Godea, *Arhitectura la români*, Editura Primus, Oradea, 2007, p. 127.

²² Informator: Maria Bocșe, 79 ani, Leheceni nr. 82 (martie 2011).

²³ Primăria comunei Cărpinet, *Matricola imobilelor din localitatea Leheceni*, dosar 12, f. 11, 39, 82.

²⁴ Melania Țărău, *Tipologia locuințelor din satele comunei Cărpinet...*, p. 73-105

²⁵ *Ibidem*, f. 87, 130

Crișului Negru, cum ar fi în Briheni, Câmp Moți, Cărpinet, Leheceni, Hotărel, Vărzari. Unele dintre ele mai păstrează linia tradițională, cu desfășurarea spațiilor doar pe orizontală, însă cele mai noi au adoptat soluțiile novatoare ale jocului de volume gândit de proiectanți regimului comunist, prezentând o serie de supraedificări minore sau rizalități (fig. 29-34)²⁶.

Ca și în cazul celorlalte două variante descrise, pereții acestora locuințe sunt edificați din dulapi (*fozle*) fixați în canalele longitudinale ale stâlpilor, la rândul lor îmbinați cu tălpile și grinzile ce alcătuiesc centura casei. Pe exterior și în interior pereții sunt acoperiți cu o rețea de lețuri peste care este așternută tencuiala de lut sau mortar. Același înveliș protector este utilizat și pentru casele edificate din zidărie de piatră sau chirpici. Spațiul de acces în curte este închis cu o poartă înaltă de lemn, uneori protejată cu tablă. Acoperișul, în două sau patru ape, este învelit cu țigle ceramice dreptunghiulare sau „solzi”.

În schimb, în localitatea Lunca, și în satele aparținătoare comunei omonime, tipicul majorității locuințelor este diferit față de cel al locuințelor din satele comunelor vecine, în sensul că foarte rar pot fi întâlnite aici case cu pridvor (*târnaț*), tindă și două camere, una înspre stradă și cealaltă înspre ogradă²⁷. Cele mai multe locuințe sunt alcătuite dintr-o tindă, orientată către curte, în partea opusă frontului stradal, pentru că intrarea în casă de face din interiorul curții și mai rar din partea laterală a acesteia; din tindă se intră într-o cameră laterală și în prima cameră de către stradă, din aceasta din urmă intrându-se în a doua cameră dinspre stradă (fig. 33). Adesea tindă are aspectul unei semi-lojă, fiind alcătuită dintr-un prim spațiu deschis și un al doilea închis, separate prin ușa de la intrarea în casă (fig. 36), însă de regulă se intră în tindă (casă) direct din curte, intrarea și treptele fiind protejate de o copertină (fig. 37).

Aproape toate casele, cu mici excepții, au structura edificată din lemn, începând de la tălpile acestora, stâlpii (*șoșii*), contrafișele (*proptiele*), centura, bârnele pereților exteriori și interiori, grinzile și podelele tavanelor, până la căpriorii și șipcile acoperișurilor. Cele mai multe case au acoperișurile croite în patru ape și mai rar în două ape. Tiparul clasic al caselor de câmpie, cu pridvor, tindă și două camere, poate fi întâlnit pe alocuri și în câteva dintre satele comunei, în special în cele al căror intravilan beneficiază de terase mai largi și mai plane (fig. 38-39).

Stâlpii ce alcătuiesc structura verticală de rezistență, sunt fixați în tălpile și grinzile de centură ale locuințelor, ce formează structura orizontală de

²⁶ Idem, *Tipologia locuințelor din satele comunei Lunca...*, p. 41-67.

²⁷ Valer Butură, *Străvechi mărturii de civilizație românească. Transilvania - Studiu etnografic*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 63.

rezistență, prin cepuri ce intră în locașuri scobite, conturându-se astfel scheletul viitoarei case. Apoi, poziția acestor stâlpi este consolidată prin contrafișe, simple sau multiple, montate în partea lor inferioară, ele fiind fixate în canalele săpate longitudinal pe fețele interioare ale stâlpilor, respectiv fețele superioară a tălpilor și cele interioare ale grinzilor ce alcătuiesc centura. La unele construcții consolidarea cu contrafișe este absentă, bârnele din care se edifică pereții fiind fixate pur și simplu în canalele stâlpilor (fig. 40-41). Am întâlnit însă și sisteme mixte de consolidare a scheletului de lemn al construcțiilor, meșterii procedând în aceste cazuri la utilizarea atât a sistemului cu contrafișe, cât și a îmbinării pereților prin „chiotori” (fig. 42).

Aici casele au podul supraînălțat, soluție tehnică menită să asigure un spațiu mai înalt de depozitare, de ventilare și de conservare a cerealelor peste iarnă, acestea fiind procurate de săteni pe seama trocului cu unelte și obiecte confecționate de ei din lemn, pe care le dădeau la schimb în satele de câmpie în cursul călătoriei lor negustorești prin „țară”. Astăzi meșteșugul confecționării furcilor, greblelor, scărilor și ciubărelor a cam dispărut, după cum s-a restrâns și cel al croirii sumanelor în Sârbești. Sistemele de supraînălțare a podurilor caselor, dar și a podurilor grajdurilor, este alcătuit din suprapuneri multiple de grinzi, cu sau fără stâlpișori intermediari (fig. 43).

În satele comunelor Criștior și Cărpinet, grajdurile (*iștalaule*) sunt aproape întotdeauna amplasate paralel cu frontul stradal, având și rolul de a departaja curtea (*ocolul*) de grădină (*ogradă*) sau de o a doua curte (a păsărilor), însă pot fi întâlnite și grajduri plasate alături de curte. Cele mai multe dintre ele sunt edificate din bârne de lemn, îmbinate cu „chiotori”, sau din bârne orizontale fixate în canalele longitudinale ale stâlpilor, în sistemul „Fachwerk”²⁸, tehnică în care sunt ridicați și pereții de compartimentare. Structura grajdurilor este așezată pe o fundație sumară din bolovani de carieră sau de râu²⁹. Rigidizarea construcției este asigurată prin contrafișe (*propte*) montate oblic, fie în imediata apropiere a unghiurilor de îmbinare a stâlpilor cu tăpile și centura, fie direct între tălpi și centură.

Grajdurile sunt compartimentate în două încăperi, sub același acoperiș, una destinată animalelor, cealaltă pentru veghea bărbatilor gospodăriei în perioadele fătărilor, despărțite între ele de gangul de trecere către grădină, loc în care era adăpostit carul sau căruța gospodarului, spre a fi ferite de intemperii. Gangul este închis porți înalte de lemn, atât înspre curtea interioară, cât și înspre grădină. Alte grajduri sunt edificate pe structură de lemn cu pereții din zidărie de chirpici, ori sunt ridicate din zidărie de piatră,

²⁸ Radu Octavian Maier, *op. cit.*, p. 24.

²⁹ Informator: Traian Anca, 89 ani, Leheceni, nr. 61 (martie 2011).

monolitizate și unele și altele cu liant de lut. La exterior și interior sunt toate tencuite cu un amestec de lut și pleavă și apoi sunt văruiate. Acoperișurile sunt învelite cu țigle dreptunghiulare sau „solzi”. Înspre grădină, grajdurile mai au câte o ușă, destinată evacuării bălegarului (fig. 46-47).

În satele comunei Lunca, grajdurile sunt clădite pe fundații de piatră, la fel ca și casele, iar structura lor, confecționată tot din lemn, urmează aceleași modalități de alcătuire și îmbinare a elementelor de rezistență, precum și de însăilare a pereților exteriori și interiori. Diferența o fac doar acoperișurile, care sunt croite numai în două ape, laturile fiind închise de calcane de lemn. Cele mai multe dintre grajduri sunt alcătuite dintr-o încăpere destinată găzduirii vitelor, un spațiu de tranzit înspre ogradă, folosit și pentru protejarea de intemperii a carului, și o încăpere destinată găzduirii gospodarului în perioada fătării vitelor și depozitării uneltelor de imediată necesitate zilnică. Există însă grajduri alcătuite doar dintr-o încăpere destinată vitelor și o alta protejării carului (fig. 48). Și unele și altele au poduri supraînălțate și ventilate, în care este depozitat fânul peste iarnă, înlesnind alimentarea cu hrană a vitelor.

Împrejmuirile (gardurile) înspre frontul stradal sunt ridicate de zidărie din piatră de carieră sau de râu la cele mai multe dintre gospodării. Monolitizarea blocurilor de piatră a fost făcută cu liant din lut (fig. 49-51). Unele dintre aceste împrejmuiuri sunt tencuite. În Lehecenii sunt și împrejmuiuri către uliță realizate din scânduri. Gardurile de delimitare a proprietăților (între vecini) sunt de obicei realizate din lețuri de lemn, verticale, fixate pe alte două lețuri orizontale, acestea din urmă fiind prinse de stâlpi (șoși) înfiți în pământ³⁰.

O singură gospodărie, aceasta în Lehecenii, are împrejmuirea dinspre uliță diferită de tipologia locală. Gardul este alcătuit din zidărie de piatră tencuită, constând dintru-un brâu inferior, înalt de 50 cm, pe care sunt edificați stâlpișori, înalți de 120 cm, la câte 1,5 m distanță unul de celălalt. În partea superioară a stâlpilor sunt montate grinzi paralele, pe toată lungimea gardului, iar pe acestea sunt fixați căpriorii de sprijin al unei mici șarpante, în două ape, învelită cu țigle ceramice dreptunghiulare. În spațiile dintre stâlpi (*ochiuri*) sunt montate panouri din lețuri de brad (fig. 52)³¹.

În ce privește împrejmuirile gospodăriilor, majoritatea caselor, fiind aliniate la stradă, au nevoie de segmente reduse de garduri, însă acolo unde frontul stradal al vreunei parcele construite este mai mare, proprietarii au optat pentru garduri edificate pe fundații de piatră și zidite din piatră, cărămidă sau văioagă (fig. 53). Porțile de acces înspre curte sunt înalte, flancate cu stâlpi solizi, din zidărie.

³⁰ Informator: Victoria Cristea, 62 ani, Lehecenii nr. 143 (martie 2011).

³¹ Informator: Male Sabin, Lehecenii nr. 101 (martie 2011).

Toate cele descrise de noi în acest studiu reprezintă mărturii ale unei stări de lucruri prezente în cel de al doilea deceniu ale actualului secol. Din păcate, multe dintre gospodăriile și casele descrise aici vor dispărea în următorii ani și vor fi înlocuite de altele moderne, conforme cu standardele occidentale importate de noile generații.

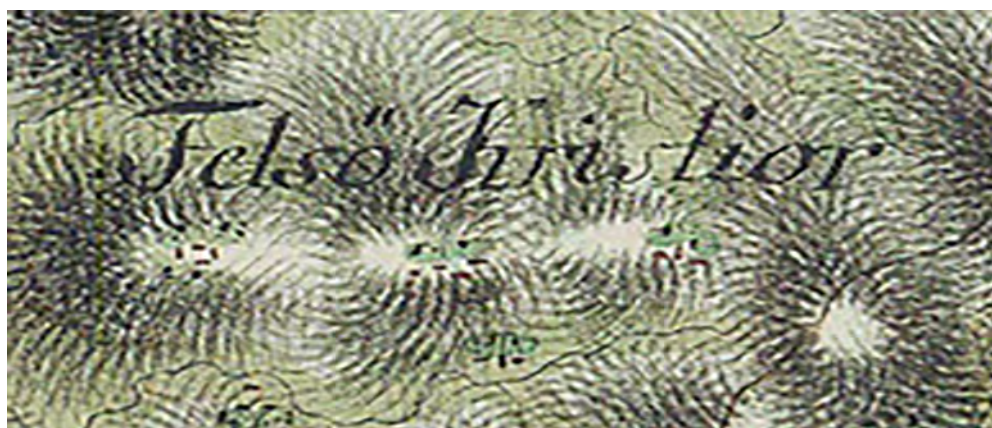

Fig. 1 – Planimetria satului Criștioru de Sus³²

Fig. 2 – Imaginea satelitară a satului Criștioru de Sus³³

³² https://ro.wikipedia.org/wiki/Ridicarea_topografic%C4%83_iozefin%C4%83

³³ <http://satul.net/harta-cristioru-de-sus-bh/>

Fig. 3 – Planimetria satului Câmp Moți³⁴

Fig. 4 – Imaginea satelitară a satului Câmp Moți³⁵

³⁴ https://ro.wikipedia.org/wiki/Ridicarea_topografic%C4%83_iozefin%C4%83

³⁵ <http://satul.net/harta-camp-moti-bh/>

Fig. 5 – Gospodărie din Criștioru de Sus

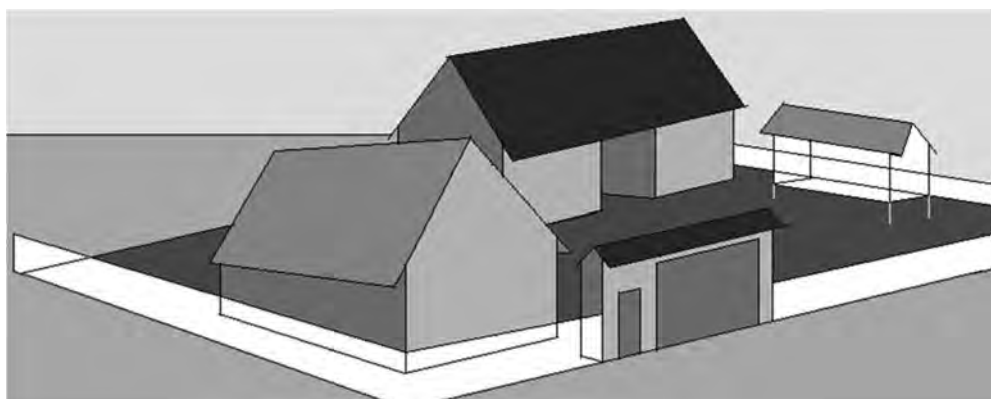
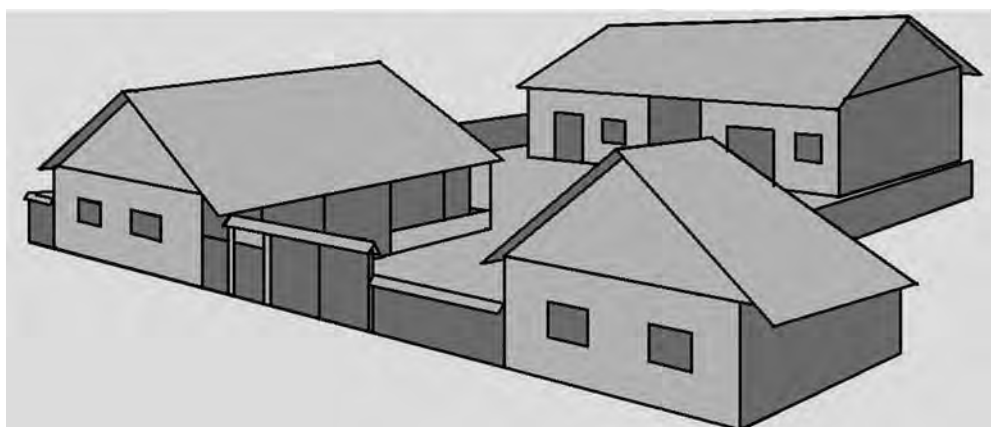
Fig. 6 – Gospodărie din Săliște de Vașcău³⁶

Fig 7 – Structura tipică a gospodăriilor țărănești din com. Criștior

Fig 8 – Structura tipică a gospodăriilor țărănești din com. Cărpinet³⁷

³⁶ <https://mapio.net/pic/p-35137774/>

³⁷ Melania Țărău, *Tipologia locuințelor din satele comunei Cărpinet...*, p. 73-105.

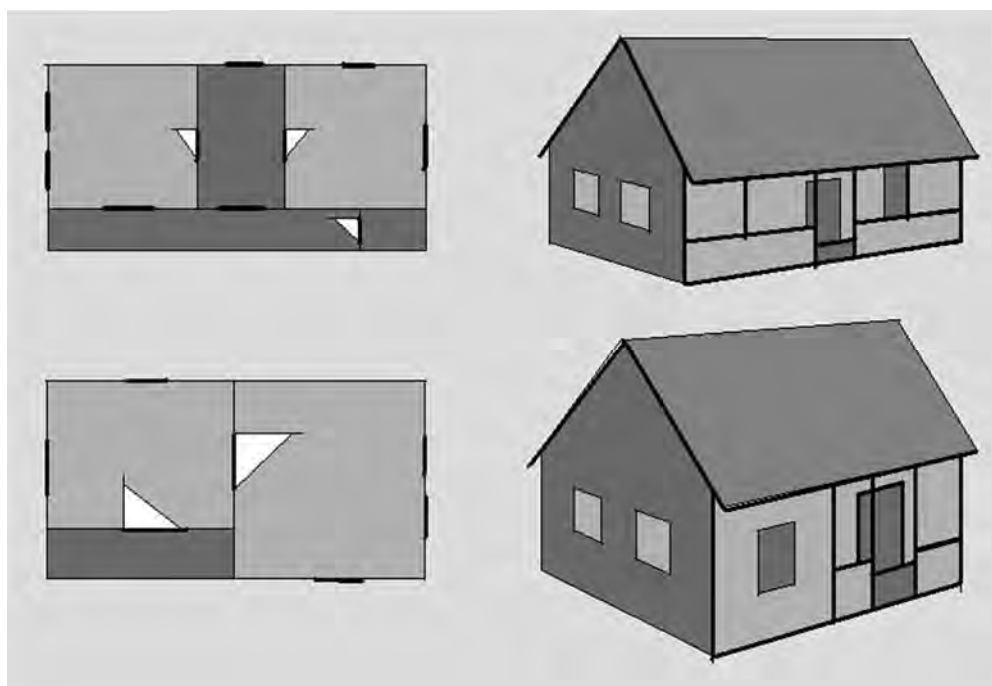
Fig. 9 – Strada sistematizată în satul Băița³⁸

Fig. 10 – Strada sistematizată în orașul Vașcău³⁹

³⁸ <https://provinciacrisana.wordpress.com/2016/10/17/localitatea-baita-judetul-bihor-provincia-crisana/>.

³⁹ <https://www.bihorinimagini.ro/galerie-foto/tara-beiusului/vascau/orasul-vascau/>.

Fig. 11 – Gospodărie din Colești⁴⁰Fig. 12 – Gospodărie din Hotărel⁴¹Fig. 13 – Structura tipică a caselor tradiționale cu pridvor, tindă și una sau două camere⁴²

⁴⁰ <https://www.digi24.ro/regional/digi24-oradea/colesti-locul-uitat-din-apuseni-care-prinde-viata-datorita-tinerilor-751753>.

⁴¹ <https://hotarel.blogspot.com/2013/03/fotografii-cu-hotarel-bihor-romania-7.html>.

⁴² Melania Țărău, *Case tradiționale țărănești din localitatea Lehecenii...*, p. 319-325.

Fig. 14 – Casă cu târnaț și o cameră în
Criștioru de Sus

Fig. 15 – Casă cu târnaț și două camere în
Criștioru de Jos

Fig. 16 – Casă cu târnaț și două camere în
Lehecenii⁴³

Fig. 17 – Casă cu târnaț și două camere în
Călugări⁴⁵

⁴³ Casă cu o cameră și tindă, cu pereții din bârne, în Lehecenii, nr. 82 (Bocșe Gheorghe și Maria).

⁴⁵ Casă cu o cameră și tindă, cu pereții din bârne și tencuiți, în Călugări nr. 216.

Fig. 18 – Casă cu târnaț și două camere în Izbuc⁴⁴

Fig. 19 – Casă cu târnaț și două camere în Șuștiu⁴⁶

Fig. 20 – Casă cu târnaț și două camere în Sârbești⁴⁷

Fig. 21 – Casă cu târnaț și două camere în Vașcău⁴⁸

⁴⁴ Casă cu tindă și două camere, cu pereții din bârne, în Izbuc nr. 178.

⁴⁶ Casă cu tindă și două camere, cu pereții din bârne, în Șuștiu nr. 7.

⁴⁷ Casă cu o cameră și tindă, cu pereții din bârne și tencuiți, în Sârbești f.n.

⁴⁸ Casă cu o cameră și tindă, cu pereții din bârne și tencuiți, în Vașcău, nr. 57 (Adam Rengle).

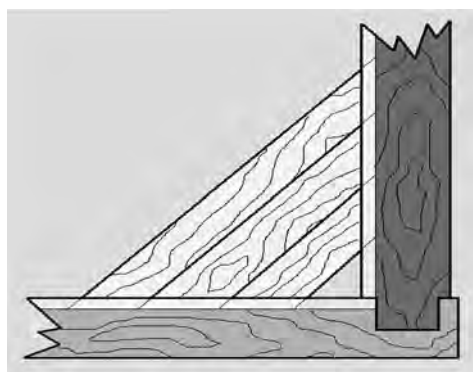
Fig. 22 – Casă cu târnaț și două camere în Săliște de Vașcău

Fig. 23 – Casă cu târnaț și două camere în Vărzarii de Jos

Fig. 24 – Detaliu de îmbinări – casă din Izbuc, nr. 179⁴⁹

⁴⁹ Melania Țărău, *Tipologia locuințelor din satele comunei Cărpinet...*, p. 73-105.

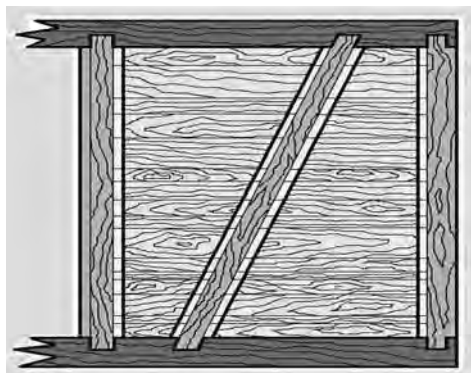

Fig. 25 – Detaliu de îmbinări – casă din Leheceni, nr. 82

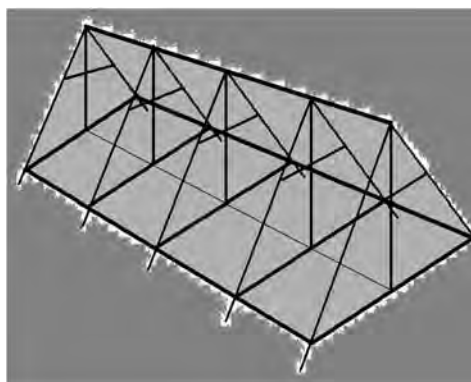

Fig. 26 – Structura acoperișului – casă din Călugări, nr. 215

Fig. 27 – Casă cu tindă, două camere și pivniță – Călugări, nr. 216

Fig. 28 – Casă cu tindă, două camere și pivniță – Briheni, nr. 7⁵⁰

⁵⁰ *Ibidem.*

Fig 29 – Casă cu două spații de locuit sub același acoperiș – Briheni

Fig 30 – Casă cu două spații de locuit sub același acoperiș – Câmp Moți⁵¹

Fig. 31 – Casă cu două spații de locuit sub același acoperiș – Cărpinet, nr. 59

Fig. 32 – Casă cu două spații de locuit sub același acoperiș – Leheceni, nr. 87

⁵¹ <https://www.travelguideromania.com/ro/platoul-carstic-vascau-face-parte-din-muntii-codru-moma-si-este-ramura-vestica-a-muntilor-apuseni/>

Fig. 33 – Casă cu două spații de locuit sub același acoperiș –Hotărel

Fig. 34 – Casă cu două spații de locuit sub același acoperiș –Vărzarii de Jos⁵²

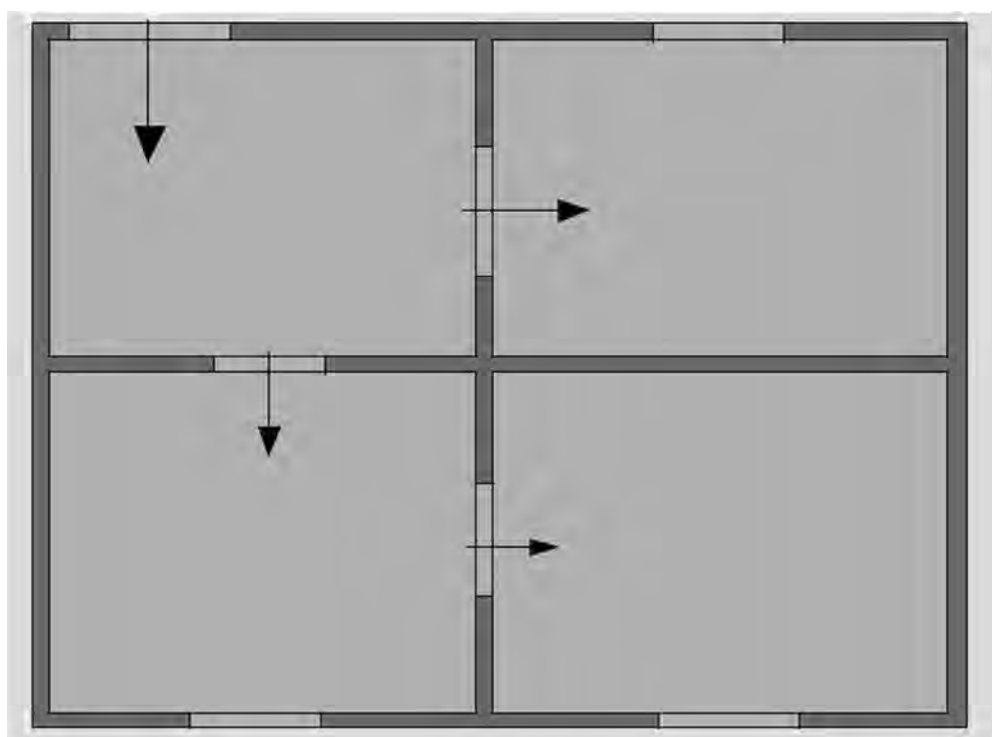

Fig. 35 – Planul unei locuințe tipice din comuna Lunca⁵³

⁵² Melania Țărău, *Tipologia locuințelor din satele comunei Cărpinet...*, p. 73-105.

⁵³ Idem, *Tipologia locuințelor din satele comunei Lunca...*, p. 41-67.

Fig. 36 – Intrare de tip semi-lojă – Briheni, nr. 7

Fig. 37 – Intrare protejată cu copertină – Briheni, nr. 79

Fig. 38 – Alcătuirea structurii de lemn – Hotărel f.n.

Fig. 39 – Alcătuirea structurii de lemn – Suștiu 11⁵⁴

⁵⁴ *Ibidem.*

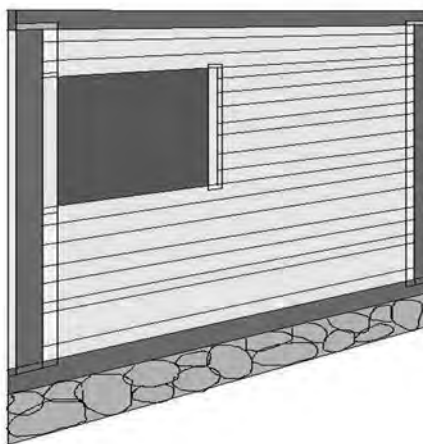
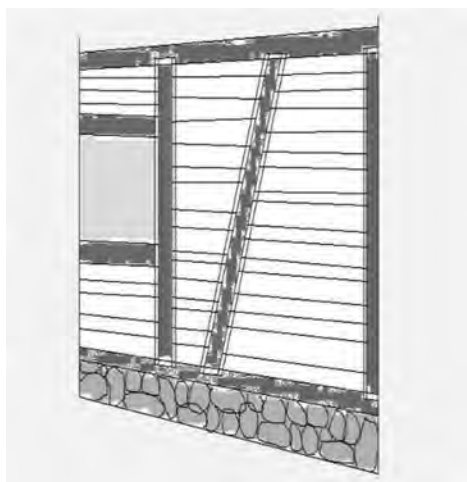

Fig. 40 – Structură de rezistență cu contrafișe Fig. 41 – Structură de rezistență fără contrafișe

Fig. 42 – Structură de rezistență mixtă, cu stâlpi și bârne îmbinate cu „chiotori” – Seghiște, nr. 11

Fig. 43 – Sisteme de îmbinare a stâlpilor marginali cu grinzile centurii și cu stâlpișorii de supraînălțare

Fig. 44 – Grajd în Criștioru de Jos

Fig. 45 – Grajd în Criștioru de Suss

Fig. 46 – Grajd cu două module sub același acoperiș – Leheceni, nr. 83

Fig. 47 – Grajd cu două module sub același acoperiș – Izbuc, nr. 179

Fig. 48 – Grajduri cu încăpere pentru vite, colnă pentru protejat carul și cameră de locuit – Lunca

Fig. 49 – Gard din zidărie de piatră de carieră – Călugări, nr. 28

Fig. 50 – Gard din zidărie de piatră de râu – Leheceni, nr. 40

Fig. 51 – Gard din zidărie de piatră de carieră – Criștioru de Jos

Fig. 52 – Gard din zidărie de piatră tencuită, cu „ochiuri” – Leheceni, nr. 101, Male Sabin

Fig. 53 – Modalități de împrejmuire a gospodăriilor în Lunca

